

Знання і віра у філософсько-теологічній думці Миколи Бердяєва

Основу структури наукового підходу християнства до навколишньої дійсності становлять дві науки: філософія і теологія. Перша з них сприймає світ природи в світлі розуму, друга – світ природи і надприродного в світлі розуму, доповненого вірою. В цілому це незалежні одна від одної науки, які поєднує те, що теологія для філософії є негативною нормою, яка вказує ті вирішення, які не відповідають знанню Божому, отриманому з Об'явлення.

Перед теологією стоїть потрійне завдання:

1) певне обґрунтування віри і розв'язання поставлених проти неї тверджень, труднощів, питань;

2) зрозуміння таємниць віри на основі аналогії до речей, що підлягають природному пізнанню, і на підставі зв'язку таємниць між собою та остаточною метою людини;

3) виведення теологічних висновків з правд віри і спостереження помилок.

Щоб виконати це завдання, теологія повинна застосовувати поняття і природні способи мислення, бо якщо використає поняття щоденного життя, зможе правильно прочитати і представити багато об'явлених правд Божих, але не збудує системи, яка б могла вважатись науковою. Вона збудує відповідну систематику предмета і стане наукою лише тоді, коли застосовуватиме систему наукових понять разом з їх логічними і методологічними правилами, які постачає їй філософія. В такий спосіб характер наукової системи теології зумовлює передовсім застосована в ній філософська система [16, с.73].

Філософію, наповнену теологічним змістом, старався творити Микола Бердяєв (1874-1948). У його творах знаходилось місце не лише для розуму, але й для віри та правди християнства. Основою його роздумів було релігійне мислення, яке наповнювало змістом його твори, інспірувало його думку, давало напрямок побудови концепцій, світогляду. Філософська і теологічна думка тут дуже тісно переплетені і взаємопов'язані, хоча він сам не намагався і не ставив собі за мету писати теологічні трактати чи будувати теологічні, ортодоксійні концепції [1, с.449]. В його творах при-

сутній теологічний пошук. Релігійна думка дає тут поштовх філософській думці, і навпаки, це мало особливу вагу для російського мислителя. Для нього правдивою філософією була та, яка віднайшла свою життєву релігійну основу, лише релігійна думка надає їй мету і вказує дорогу її реалізації. Тим, що справді визволяє людину, є правда, а дорога до неї відкривається лише завдяки втаємниченню в правді релігійного життя [5]. Проголошена «автономія» філософії, її заглиблення в себе, спекулятивність, раціоналізм довели до небуття і пустки, до царства ілюзій. Відірваність від життя і буття стала поневоленням, підпорядкуванням необхідності та ілюзорності. Релігійна віра завжди була і є визволенням і спасінням, все, що пов'язане з нею, що шукає в ній опертя, визволяє і просвітлює. Згідно з Бердяєвим, «Існують дуже глибокі причини того, чому філософія неодмінно буде змушена шукати опертя в релігії, повернутись до своїх джерел» [9, с.16]. Сам розум і одинокі зусилля не в змозі відкрити універсальної правди. Величезні амбіції індивідуальної свідомості в усіх ділянках зупиняються перед «Вищим». Людина, залишена сама собі, наодинці з тим, що людське, – безсила, їй не відкривається повна правда, сенс буття. Відкриття універсальної правди розумом не може бути лише індивідуальною справою, воно загальне, еклезіальне. Тільки загальній еклезіальній свідомості відкриваються таємниці буття і життя, тільки завдяки партиципації в розумі Церкви можливе повне розкриття правди [там само, с.17], тут знаходиться автентичний реалізм і забезпечення перед ілюзорністю і маревом.

Людську свідомість можна умовно поділити на «малий» і «великий» розум, де перший – природний, а другий – надприродний¹. Малий розум – це *ratio*, раціоналізм, а великий є теологічним, містичним. Перший функціонує абстрактно, другий – в інтегральному житті Духа; перший – дискурсивний, другий – інтуїційний, вказує на щось понадбуттєве – Логос. Цей Логос повинна відшукати людська свідомість, людська думка. Його нема в сучасній і новій філософіях, нема у Гегеля і там, де панує раціоналізм. Сама ідея Логосу є ідеєю еклезіальної свідомості, чужої в стосунку до раціоналістичної філософії. Вона може натомість повернути втрачений Логос шляхом заглиблення в релігійне життя [8, с.47]. Завдяки Логосу можемо пізнавати повноту правди. Раціоналісти намагались побачити раціоналізм та інтелектуалізм там, де його нема, де він перейшов у іншу форму, – в релігійних догмах, релігійному об'єктивізмі та реалізмі, і не бачили раціоналізму та інтелектуалізму в обмеженнях віри, відаючи все об'єктивне і реальне під владу малого розуму [там само, с.49].

Кант не вважається раціоналістом, хоча він допускав віру лише в межах розуму, в раціональній спосіб нехтував тим, що чудесне, і все буття оплутав раціональними категоріями, поставив дійсність у залежність від підмета, який пізнає. Свідомий перехід від спекулятивної філософії самодостатнього розуму до конкретної теорії надприродного буття відкриває перспективу позитивного розв'язання проблеми дійсності, свободи, особи. Раціональна філософія безсила розв'язати проблему відношення ratio-розуму до ірраціональної дійсності [9, с.22]. Теологія не має таких труднощів. Дійсність постає ірраціональною для спекулятивного інтелекту, а перед органічним, цілісним розумом відкривається органічна цілісність дійсності. Для раціональної філософії свобода є чимось незбагненим, незрозумілим до кінця і переважно зводиться до категорій необхідності або виявляється ілюзією [там само, с.23]. Для теологічної думки свобода – це щось ключове, основане в її безмежності і незглибимості і не редукується до чогось іншого. Свобода, як і реальна дійсність, для раціональної, інтелектуальної філософії – ірраціональна, але зрозуміла для релігійної думки. Особа – це щось ірраціональне для раціональної філософії та завжди ділиться на якісь категорії, до чогось редукується. Для теології особа – це щось первинне, неподільне, зрозуміле лише в категоріях неповторності свого вічного буття. Раціональній філософії не під силу розв'язати питання зла, тісно пов'язаного з питанням свободи й особи, для теології це одне з ключових питань, яке отримує свою розв'язку [11, с.18]. Людська думка повинна бути вільною і шукати правду, а мислення, позначене свободою, завжди приходить до висновку, що лише спільними зусиллями філософської та теологічної думки можна досягнути повноти пізнання дійсності, дійти до глибин правди і буття.

Наука некомпетентна в розв'язанні питання віри, об'явлення, чуда. Чи якась з природно-філософських наук відважиться дослідити і поглибити ці питання: фізика, хімія, філософія, юриспруденція? Цими питаннями повинна зайнятись лише компетентна наука – теологія, яка досліджує надприродне. Будування «наукової» віри, ставлення знання на місце віри є зреченням власної волі, вільного вибору і вільної дії, що не вивищує людину, а принижує її [9, с.27]. Жодна філософія не може запропонувати віри або замінити її чимось, може лише привести до незбагненого і перед цим зупинитись. Оріген був одним з геніальних інтелектів серед Учителів Церкви, і його слушно зараховують до визначних філософів. Філософськими зусиллями розуму він намагався поглибити таємницю відносин між Богом Отцем і Сином, але так і не зміг зрозуміти її до кінця. Оріген розв'язував питання христології занадто раціонально, чим створив нагоду аріанської єреси. На-

томість Атанасій Великий не мав такого філософського розуму і не був філософом, але саме йому вдалось осягнути таємницю природи Христа, таємницю взаємовідносин і пов'язання між Його першою і другою іпостасями, і за ним пішов увесь християнський світ [12, с.82-83]. Замінити віру наукою, знанням пробувало багато людей, але їх нездатність створити зусилля волі віри вела до релігійного безсилля, блукання по пустелі власної думки і фантазії. В акті віри дається змога побачити невидиме «іншого» світу. Однією з форм заміни віри знанням був раціональний позитивізм, іншою – гностицизм і теософія [Там само, с.83]. Їх волітивні коріння ті самі – нехтування вільного світу віри, спроби вчинити невидимі речі видимими і завдяки цьому можливими для пізнання.

Віра не може замінити знання, неможливо за допомогою віри чи теології розв'язати проблем фізики, хімії, математики; неможливо за допомогою Св. Письма опонувати висновкам чи здобуткам природничих наук. Якщо віра – це вільний вчинок, то наукове пізнання – важкий обов'язок і праця, покладена на людину.

Дуалістична позиція в цій галузі визнає і знання, і віру. Ця позиція досить вигідна для людини сучасної культурної ментальності, яка не погоджується на повну негацію віри, в глибині серця прагне віри. Сучасна ліберальна свідомість не відкидає віри, але бачить у ній ненав'язливе поширення духовного життя, і лише знання надає загальнозобов'язуюче значення. Шляхи до автентичних дійсностей втрачено. Відновити те, що втрачено, намагаються за допомогою раціоналістичної свідомості. Втрачено Бога – і людство намагається видумувати богів, усвідомлення Бога замінено видумуванням бога [8, с.124]. Цей процес «смерті» живого Бога в людській свідомості знайшов своє геніальне відображення в філософії Канта, яка й сьогодні невидимо панує над європейською свідомістю. Кант у філософський спосіб виразив ту відірваність від живих джерел буття, безсилля «побачити» живе, конкретне буття, і живого, конкретного Бога. Людина залишилась сам на сам з бездонністю пустоти, відірваною від живої конкретності, їй залишилось у суб'єктивний спосіб відбудувати втрачену в світі божественність [6, с.264]. Кант був винятковим раціоналістом, відкидав усе, що чудесне, раціоналізував віру, ввів релігію в рамки розуму і не допускав можливості нераціональної віри, не дозволяв існувати релігії, яка б суперечила знанню. Раціональне знання надалі панує, віра повинна брати його до уваги й обмежувати себе наказами просвіченого розуму.

Розв'язання таємниці подвійності світу (цього і того), речей видимих і невидимих потрібно шукати в таємниці волі людини [там само, с.287].

Лише актом віри невидимі речі можна зробити видимими і пізнати їх. Людська воля пов'язала себе з так званою «дійсністю», і все в ній здається вірогідним і непомильним. Натомість усе, що належить до іншого, надприродного світу, здається сумнівним, невизначеним, проблематичним [19, s.24]. Зв'язок з іншим світом зірвано, воля протиставилась «потоїбічній» сфері буття. Віра людини в цей світ така міцна, що ставлення до нього набирає примусових форм, форм необхідності і зобов'язання, тобто форм знання. Не говориться, що віримо у видимі речі – ми їх знаємо, все, що до них відноситься, має силу доказу. Лише про світ невидимих речей говориться, що віримо в них, а не знаємо, тобто у вільний спосіб його (світ) вибираємо або не вибираємо. Що ж до світу дійсності, видимого світу, предмет, що його пізнаємо, вже відбувся акт вибору, тобто акт віри [13, с.484], вибору, що відбувся в таємничій глибині буття. Натомість стосовно іншого, надприродного світу потрібно вибирати ще раз, ще раз здійснити акт вибору «того» світу, повірити у нього. Здобути його можна лише шляхом віри. Для виявлення невидимого світу потрібно задіяти активність усієї людини, а не лише інтелекту, як це має місце при пізнаванні світу видимого, природного. Пізнання цього світу опирається на вічну і виняткову віру в нього, пізнання «того» світу закладає зречення цієї виняткової віри і добровільну віру у «той» світ. Знання має характер примусовий і безпечний, певний; віра – вільний і непевний. У сміливості віри людина мовби кидається в безодню, віра не має гарантій, а вимагання від неї цього вказує на невміння проникнути в таємницю віри [9, с.35]. Людина, яка повірила, є тим, хто насміявся і подолав потребу мати докази, що дають гарантії. Коли стверджується: «запевніть безсумнівність результатів, дайте гарантії, доведіть, тобто примусьте повірити», – це невідповідність, оскільки тоді буде вже запізно для віри, вона буде непотрібна, тому що стане знанням. В акті віри присутнє зусилля зречення, якого нема в акті знання, акт віри не знає доказів, гарантій, примусу [17, с.37]. Вірити в Бога – це не наслідок доведення Його існування, коли особа змушена прийняти Його існування або коли є гарантії, дані з небес. Віра виникає з вільного акту людини, внутрішньої спонуки. Заміна віри знанням в умовах даного світу є зреченням вільного вибору, страхом перед тим, що проблематичне; це означає поставити те, що гарантоване і певне, над тим, що непізнане [9, с.36]. Потрібно ризикнути, погодитись на абсурд, зрестись свого розуму, не здатного зрозуміти надприродного. До цього моменту вільного зречення і згоди на все неосяжне в ім'я віри, розумність віри не може проявитись, оскільки це було б примусовим знанням. Потрібно

схилитись в акті віри, зрєктись обмеженості розуму, і лише тоді можна отримати вищий розум. В індивідуальному акті малий розум зрєкається себе в ім'я Божого розуму і отримується універсальна, повна ласки здатність надприродного пізнання: «В глибині суті віра і знання – це одне, тобто володіння повнотою реального буття» [там само]. Знання закладає віру, виявляється видом віри, хоча лише елементарним і неповним, віри у «нижчу», земну дійсність. Знання є довірою до обмеженого, земного горизонту. В акті віри наукового пізнання людина стоїть на позиції, з якої не все видно, охоплюється лише якась частина дійсності. Віра також є знанням, за її допомогою отримується більш повне знання, з її позиції видно безмежне. Наукове знання пізнає дійсність, але не розуміє її обмеженості і приземленості.

Два розуми пронизують людське життя, всю історію людини. Взаємовідносини малого і великого розумів складають основну проблему всіх систем мислення. Їх взаємовідносини знаходяться і в основі теології [14, с.252]. Понад історичний релігійний вираз боротьби двох розумів указав апостол Павло в словах «...нехай стане нерозумним, щоб стати мудрим» (1 Кор. 3:18). Найвизначніші філософи, християнські і нехристиянські, визнавали існування Вищого, абсолютного розуму, в якому підмет і предмет ототожнюються, відкривали дію Абсолютного в людині [19, с.138]. Основна властивість Абсолюту, яка відрізняє Його від малого розуму, – це Його присутність в однаковій мірі як у підметі, так і в предметі. Це космічний розум, у природі та історії він відкривається так само, як і в людині, в ньому дана спільність людини і космосу, мікрокосмосу і макрокосмосу. Завдяки зреченню малого розуму і поринанню в розум великий людина через фатум природи здатна спостерегти Розум світу, Сенс світу. Розум великий має свою постать в особі Логоса – Бога. Від Логоса Філона з Олександрії до Логоса Івана Богослова можна прийти лише за допомогою акту віри, за допомогою релігійного бачення. Цей акт віри, релігійне спостереження знаходиться між наукою про Логос Гегеля і наукою про Логос Соловйова [7; 15]. Живий Логос світу, Сенс світу відкривається лише в релігійному Об'явленні. В природному Об'явленні філософам також дається Логос-Розум. Тільки теологи в остаточний спосіб здійснюються над «мудрістю цього світу» і отримують «повноту мудрості».

Наука не здатна розв'язати проблеми чуда; стверджує, що в межах раціонального, природного порядку чудо неможливе. Для теології не є загрозливим твердження науки, що припущення можливості чуда недоречне, теологія це знає. Віра не потребує чуда, яке сталося б у порядку природи, щоб

довести її тези, твердження чи права [18, s.79]. Натомість правди надприродного характеру, невидимі речі відкриваються винятково завдяки вірі, наука не може ствердити щось ні позитивно, ні негативно. Чудо, в яке вірить релігія, не анулює і не заперечує прав природи, стверджених у процесі наукового пізнання. Ці права природи мають силу, діють і в тих випадках, коли відбулось чудо. За Бердяєвим: «Чудо є перемогою добродійних надприродних сил над тими силами, які в спосіб обов'язковий діють планово, а не за допомогою анулювання прав природного порядку» [9, с.41]. Право – винятковий спосіб сталої дії даних сил, і залишається в силі навіть у випадку подолання одних сил іншими, воно й надалі діятиме, коли дані сили відновлять чисту постать функціонування.

Основним твердженням віри християнського світу є віра в чудо всесвітньої історії – воскресіння Ісуса Христа. В ньому не знаходимо примусу доказу, про це не можемо дізнатись цілком, воно відкривається лише завдяки вірі. Те, що Христос помер на хресті смертю невідьника, був розп'ятий, – це факт, що не потребує віри, а те, що Він воскрес, що правда перемогла зло, вирвала коріння зла – смерть, – у це потрібно повірити. Людині залишено добровільність вибору, такого чи іншого [там само, с.42]. Тут потрібен героїзм віри. Воскресіння стало тріумфом Божих сил ласки і життя над смертоносними силами природи, призупиненням прав природи порядком Царства Божого. Водночас воскресіння не було знесенням, скасуванням прав природи, смерть далі панує. На прикладі віри у воскресіння можна побачити суть віри взагалі. Віра у воскресіння є актом волі, вільного вибору та зреченням обмеженості світу і власної. Чудо було подоланням, перемогою над смертю не за допомогою іманентних сил природи, а трансцендентними Божими силами [18, s.112]. Ті, хто приймає лише те, що доказане, знають, що Христос помер, але не знають, що Він воскрес. Коли б це можна було довести, то цей вчинок втратив би свій спасительний сенс і увійшов у вир природного життя. За допомогою акту віри відкривається сенс речей.

Раціоналісти не можуть погодитись з вірою в троїстість Божества. Ця ідея вважається неможливою згідно із засадами тотожності, основного правила мислення. Згідно з правилами логіки, такого не може бути, це абсурд. Натомість реалістична теорія пізнання повинна визнати перевагу буття над мисленням. Тому що людина знаходиться посеред створеного світу, речей, природи, згідно з цією дійсністю формується наш розум водночас з правами логіки. Навколишнє буття впливає на наше мислення, на кожному кроці перед людиною постають дилеми, які обмежують її. В зем-

ній дійсності можна мислити лише згідно з правами логіки. Віра в Трійцю є вірою в інший світ, необмежене буття, яке не підлягає правилам тотожності чи виключенню можливості чогось посереднього. Ідея Трійці не підлягає правам логіки, вона не належить до цього світу, а підлягає правам світу надприродного [10, с.284]. Те, що три і один є тим самим, переходить межі дискурсивного мислення, де щось може бути або трьома, або одним. В земній дійсності права логіки залишаються обов'язковими і не можуть бути скасовані, але їх обов'язковість не поширюється на інші стани буття, на повне буття. Безперервний зв'язок з великим розумом дає можливість відкриття такого буття, в якому третє не виключається, в якому все може бути одночасно. Усі обмеження людського мислення – лише функція організму світу. В науковому знанні відкриваються автентичні таємниці природи в її справжньому стані, відкриттям природи, елементарних сил природи, що дає можливість перемоги над природою.

Віра повинна з повагою ставитися до знань як до добра в земному порядку.

В питанні науки і віри немає протиставності, яку зазвичай закладають, не можна також їх взаємно обмежити і допустити лише в певних пропорціях. Потрібно утверджувати безмежність можливостей знання, науки і віри. Релігійна правда вказує на щось вище, віра стає зреченням виваженої розумності, внаслідок чого досягається сенс усього [9, с.47]. Остаточна правда віри не заперечує правди знання й обов'язку пізнання. Наукове знання, як і віра, – це проникнення в реальну дійсність, партикулярну й обмежену; наука споглядає з пункту, з якого не все видно, де горизонти закриті. Наука слушно навчає про права природи, але помилково дивиться на можливість чуда і помилково відкидає можливість існування надприродного світу [14, с.114]. Те «вище» знання, яке дає нам віра, не заперечує правд науки, як немає правд «нижчих»: усі правди – рівні. Теологія лише перетворює докладні правди науки в повну та інтегральну правду. Віра дається як наслідок внутрішнього зусилля самозречення, яке допускає до вищої дійсності [2, с.219]. Огляд загальних ідей дійсності дається як наслідок подолання обмеженого досвіду органів чуття і розуму. Не можуть повірити ті, хто не хоче повірити в глибині свого ества, оскільки намагаються упорядкувати світ згідно з власним розумом і самоволі, тому й «не знають» надприродного.

Паскаль був інтелектуальним скептиком, але водночас був і віруючим, тобто подолав скептицизм волі і добровільно вибрав предмет віри. Вимоги, які зазвичай скептики ставлять вірі, вражають своєю абсурдністю, нерозумінням природи віри. Від віри вимагається гарантій, знань, чим саме

віру й нівелюється. Скептики не хочуть відмовитись від розумності, не можуть сконцентрувати своєї волі, занадто прив'язані до чуттєвості світу видимих речей. Потрібно зрестись своїх вимагань і упереджень, лише тоді можна буде будувати науку вищого пізнання.

Довіру до абсолютної науки, можливості побудови наукового розуміння світу, що задовольнило б природу людини, було порушено. Ця недовіра проявилась і в стосунку до «абсолютної» філософії. Гегель обожествив філософію, перетворив її в релігію. Але крах гегелізму, титанічної пири філософії став кризою спекулятивної філософії, поразкою раціоналізму. Раціоналізм суперечить Божому розумові. Європейська думка перейшла від спекулятивного раціоналізму Гегеля до матеріалізму та емпіризму, шукала в «досвідах» втрачене «живе» буття, але в ньому його неможливо віднайти [3; 4].

Буття, життя світу можна прийняти тільки за пункт виходу у видаванні тверджень, їх можна прийняти, лише відкинувши раціоналізовану свідомість. До буття і життя світу неможливо «дійти», від них можна лише вийти [9, с.47]. Буття дане на початках, а не в кінці; до нього неможливо дійти шляхом дедукції. Існує інтуїція буття, але до нього немає шляхів дискурсивного мислення. Лише раціоналізм здатен перетворити буття в категорію, помістити в рамки тверджень, вчинити залежним від пізнання. Те, що буття є чимось не позначеним посередністю, неможливо довести інтуїційними задатками нашої первинної, цілісної свідомості; неможливо вивести з «нічого» «щось», а з допомогою редукційного методу це можна лише відкрити і прийняти [там само]. Теологія відкриває первинну фактичність, але її відкриття досить складні. Як до буття взагалі, так і до Абсолютного Буття, Буття Божого неможливо дійти, неможливо довести існування Бога, можна лише вийти від Тієї дійсності, відкрити Бога в собі як щось первинне. Віра, якою люди бояться ризикувати, оскільки цінують свій розум, нічого не позбавляє, а відкриває все в переображеній постаті за допомогою світла Божого розуму. Наука, філософія і теологія повинні співпрацювати з метою просвітлення своїх правд повнотою знання і життя, не взаємно оскаржуватись і закидати собі невідповідність тверджень, а працювати над розкриттям повноти правди [там само, с.48]. Отже, наука, як і філософія, наближаються до великої таємниці, але лише той шлях допомагає, який вказує і розкриває остаточну таємницю буття і дійсності, той, який вказує теологія і який відкривається в релігійному житті. Надприродний світ, надприродну дійсність у змозі дослідити і розкрити лише Божий розум, який застосовує теологія. Вона не має на меті протиставляти науці, знанням, а навпаки – співпрацювати з ними, використовувати їх здобутки, відкриття, систему філософського

мислення, щоб поглибити та дослідити Божу дійсність, тобто і земну, і надприродну. Знання і віра стають тут поруч, щоб спільно, взаємодоповнюючись, дійти до глибинного, внутрішнього сенсу буття, де наука не заперечує віру, а допомагає їй і доповнює.

¹Цей поділ Бердяєв прийняв, ідучи за Ніцше, але надав йому іншого значення. Він появляється в таких його працях, як: *Бердяєв Н.А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека.* – 2-е изд. – Париж, 1985; *Бердяєв Н.А. Философия свободы // Бердяєв Н.А. Судьба России: Сочинения.* – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во Фолио, 1998.

Література

1. Архимандрит Киприан. Верующий вольнодумец // Н.А. Бердяев: pro et contra. Кн. 1 / Сост., вступ. ст. и прим. А.А. Ермичева. – СПб.: РХГИ, 1994. – С. 447-450.
2. Бердяев Н.А. Вера и знание // Вопросы философии и психологии. – 1910. – №102. – С.198-234.
3. Бердяев Н.А. Кризис рационализма в современной философии // Вопросы жизни. – 1905. – №6. – С.168-184.
4. Бердяев Н.А. К спорам о германской философии // Русская мысль. – 1915. – №5. – С.115-121.
5. Бердяев Н.А. Новое религиозное сознание и история // Биржевые ведомости. – 1916. – 18 ноября.
6. Бердяев Н.А. О назначении человека. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
7. Бердяев Н.А. Проблема Востока и Запада в религиозном сознании Вл. Соловьева // Бердяев Н.А. О Владимире Соловьеве. – М.: Путь, 1911. – С.104-128.
8. Бердяев Н.А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека. – М.: Г.А. Леман и С.И. Сахаров, 1916. – 358 с.
9. Бердяев Н.А. Философия свободы // Бердяев Н.А. Судьба России: Сочинения. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во Фолио, 1998. – 736 с.
10. Бердяев Н.А. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого // Бердяев Н.А. О назначении человека. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
11. Лосский Н.О. Бог и мировое зло. – М.: Республика, 1994.
12. Поснов М. Гностицизм II в. и победа Христианской Церкви над ним. – К., 1917.

13. Степун Ф.А. Учение Николая Бердяева о познании // Н.А. Бердяев: pro et contra. Кн.1 / Сост., вступ. ст. и прим. А.А. Ермичева. – СПб.: РХГИ, 1994. – С.483-500.

14. Флоровский Г. Пути русского богословия. – Вильнюс, 1991.

15. Шестов Л. Умозрение и откровение. Религиозная философия Владимира Соловьева и другие статьи. – Париж: YMCA-Press, 1964.

16. Bartnik Cz. S. Teologia historii. – Lublin: STANDRUK, 1999. – 536s.

17. Rusecki M. Czy religia jest sprawą prywatną? // Problemy współczesnego Kościoła / Pod red. M. Ruseckiego. – Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1996. – 528s.

18. Rusecki M. Funkcje cudu. – Lublin, 1996.

19. Swieżawski S. Zagadnienie historii filozofii. – Warszawa, 1966.

Rev. Richard Gorban

Knowledge and Faith in Philosophic Theological Thought of Mykola Berdyaev.

Summary

Philosophy, filled with theological matter, was created by Mykola Berdyaev (1874-1948). His works found a place not only for intelligence, but faith and truth of Christianity. According to Berdyaev: «Faith and knowledge are the same in their deep essence, that is possession of completeness of objective reality». Only with the common efforts of philosophic and theological thought one can comprehend completeness of cognition of reality, reach deep and inward sense of existence where science does not reject faith, but helps and adds to it.